

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΝΝΟΙΑ ΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΕΚΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

I. ΠΑΙΔΕΙΑ, ΑΓΩΓΗ, ΜΟΡΦΩΣΙΣ

Η παιδεία ως δρος ἐκφράζων τὴν δλην φροντίδα περὶ πνευματικῆς ἔξελιξεως καὶ διατροφῆς τῶν νέων ὑπάρχει ἐν κοινῇ χρήσει κατὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον. Χρησιμοποιουμένη ἴδια ὑπὸ ποιητῶν νοεῖται ως γνωστὴ κατὰ τὴν σημασίαν¹. Ως ἐπιστημονικὸς δρος καθιερώθηται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους καὶ ἔπειτα. Οὗτος κατὰ τὴν Ξενοφῶντος Ἀπολογίαν Σωκράτους (20 - 21) διηγεῖται ρητῶς, διτὶ ἐδίδασκεν ὑπευθύνως «περὶ τοῦ μεγιστού ἀγαθοῦ ἀνθρώποις, περὶ παιδείας», διὰ τὸ δποῖον οὐδὲν κακὸν ἔβλεπεν, ἐὰν οἱ νέοι τὸν ἥκουον πειστικώτερον, ἀπὸ δ.τι τούς ἴδιους τῶν γεννήτορας.

Ο Πλάτων εἰς τὴν Πολιτείαν διασαφεῖ πολλαχῶς τὴν ἔννοιαν τῆς παιδείας. Ίδιᾳ εἰς τὸ 7ον βιβλίον, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν ἀπαιδευσίαν, τὴν παρουσιάζει ως φωτισμὸν καὶ ἔξιδον ἀπὸ τὸ σκότος, ως ἄγνοδον πρὸς τὰς ἴδειας καὶ δὴ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν ἀποτελούθσαν τὸ μέγιστον μάθημα. Εἰς τὸ 7ον βιβλίον τῶν Νόμων (788 - 798) τὴν παρουσιάζει ὑπὸ πρακτικωτέρων μορφὴν ως παρακολούθησιν μαθημάτων, παιδιῶν, ὀρχήσεως, μουσικῆς, πάλης, πολεμικῶν ἀσκήσεων, ἀριθμητικῆς, γεωμετρίας, ἀστρονομίας, νομογνωσίας.

Εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν κλασσικῶν Ἀθηνῶν περὶ παιδείας συντάρχει ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθέρας ἐπιδόσεως εἰς τὰς ἀσχολίας ταύτας. Κατὰ τοῦτο αὕτη διαφέρει ἀπὸ τὴν Σπαρτιατικὴν ἀντίληψιν, κατὰ τὴν δποῖαν δὲν ἐπιτελούνται ἐλευθέραις ἀσχολίαι παιδευτικαί, ἀλλ' ἐπιβαλλόμεναι ἀσχολίαι δι' αὐστηρᾶς πειθαρχίας, δι' ἔξαναγκασμοῦ, διὰ μαστιγώσεων καὶ ποινῶν. Ταῦτα εἶχον ως τέρμα τὸν δαμασμόν, τὸ dressage ή Dressur. Τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ δαμασμοῦ ως τύπου ἐκπαιδεύσεως ἐν Σπάρτῃ μᾶς παραδίδει δ. Πλούταρχος².

1. Ο Αἰσχύλος εἰς Ἐπτὰ ἐπὶ Θῆβας (15 - 20) διηλεῖ διὰ «παιδείας δελους» τῶν νέων, δηλαδὴ διὰ μόχθου περὶ παιδείας. Ο Ἀριστοφάνης ἐπίσης εἰς τὰς Νεφέλας (961) ἀναφέρεται εἰς τὴν «ἀρχαίαν παιδείαν ως διέκειτο».

2. «Φασίν ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου τὴν Σπάρτην προσηγορεῦσθαι δαμασμένον,

Πράγματι παιδείαν κυρίως έχομεν εἰς τὰς Ἀθήνας, λόγῳ τῆς ἐλευθέρας ἀσκήσεως της.

Ο δρος ἀγωγὴ χρησιμοποιεῖται παρὰ τῷ Πλάτωνι ως συνώνυμος πρὸς τὸ παιδεία. Εἰς τοὺς Νόμους (659 D) λέγεται, δτὶ «παιδεία μὲν ἔσθι» ή παιδῶν δῆκη τε καὶ ἀγωγὴ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου λόγον δρῦθν εἰρημένον, καὶ τοῖς ἐπιεικεστάτοις καὶ πρεσβυτάτοις δι' ἐμπειρείαν συνδεδαγμένον, ὡς δύντως δρῦθνς ἔστι». Υπάρχει δηλαδὴ παρ' αὐτῷ ἡ Ἰδέα τῆς παραδόσεως, τῆς συμμορφώσεως καὶ τοῦ ἔθισμοῦ πρὸς καθιερωμένους καὶ δεδοκιμασμένους τρόπους ζωῆς, εἰς οὓς ὀδηγοῦνται οἱ νέοι. Γίνεται προσέτι παρ' αὐτοῦ ἡ ὑπόδειξις, δτὶ ἄλλο μάθησις καὶ ἀπόκτησις γνώσεων καὶ ἄλλο ἀγωγὴ καὶ παιδεία¹.

Ἐκ τῶν δύο δρῶν ἐπικρατέστερος ἀπέβη ὁ δρος παιδεία, ως σημαίνων εὔγενη ἀνατροφὴν καὶ φροντίδα καὶ προσπάθειαν². Ο Σενοφῶν γράφει «Κύρου Παιδείαν». Η Γραφὴ παραγγέλλει δπως «οἱ πατέρες ἐκτρέψωσι τὰ τέκνα των ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου».

Σήμερον καὶ ὁ δρος ἀγωγὴ εὑρηται ἐν κοινῇ χρήσει, διότι κατ' αὐτὴν λεληθότως ὑπονοεῖται τὸ ψυχολογικὸν δεδομένον τοῦ ἄγειν ἔξω διτι ὑπάρχει φύσει εἰς ἔκαστον ἀνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τοῦ χειραγωγεῖν πρὸς οἰκείωσιν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ διαμορφωθέντος εἰς ἔκαστην κοινωνίαν.

Ο δρος μόρφωσις ἀποδίδει τὴν προσπάθειαν νὰ δώσωμεν παγίαν μορφὴν εἰς κάτι τὸ δποῖον ὑπάρχει ἥδη, ἀλλ' οὐχὶ πλήρως καθωρισμένον. Εἰς τὰ ἔμφυτα στοιχεῖα, δητα εὕπλαστα, δίδω σταθερὰν μορφὴν. Οὐχὶ βεβαίως τὴν μορφὴν τοῦ ἀκινήτου ἀγάλματος, ἀλλὰ τοῦ παγίου ἥθους τοῦ ἐκφαινομένου εἰς τρόπους δράσεως καὶ ἐκδηλώσεις ἰδεολογικάς καὶ βουλητικάς.

Η μόρφωσις προϋποθέτει τὴν τελειοποίησιν, τὴν καλλίστην μορφὴν. Τελεία μορφὴ εἶναι ἡ ἐν τῇ πνευματικῇ ἀναπτύξει ἐπιτυγχανούμενη. Τὸ μορφούμενον εἶναι ἡ γλωσσα, τὸ ἥθος, αἱ Ἰδέαι, ἡ ἀξιολο-

¹ Διεγόμενος Εργαστηρίου Μεταπολιτευτικού Κέντρου Αθηνών

ως μάλιστα διὰ τῶν ἔθῶν τοὺς πολίτας τοῖς νόμοις πειθηνίους καὶ χειροήθεις ποιοῦσαν, ὡσπερ Ἱππους εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δαμαζομένους». Πλουτάρχου 'Αγηλλαος I.

1. «Η πολυπειρία καὶ πολυμαθία μετὰ κακῆς ἀγωγῆς γίγνεται πολὺ τούτων μείζων ζημία». Νόμ. 819.

2. «Παιδείαν εἶναι τὴν πρὸς ἀρετὴν ἐκ παιδῶν παιδείαν, ποιοῦσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἐραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον, ἀρχειν τε καὶ ἀρχεοθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταῦτην τὴν τροφὴν ἀφορισάμενος δ λόγος οὗτος, ὡς ἔμοι φαίνεται, γῦν βούλοιτ' ἀν μονην παιδείαν προσαγορεύειν, τὴν δὲ εἰς χρήματα τελενούσαν ἥ τινα πρὸς ίσχὺν ἦ καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ οօφίαν ἀνευ νοῦ καὶ δίκης βάναυσον τ' εἶναι καὶ ἀνελεύθερον καὶ οὐκ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι». Νόμ. 643 - 644.

γική εύαισθησία, ή βούλησις, ή θεληματικότης. Ταῦτα δυνάμεις δὲν νοούνται ως κεχωρισμένως διαμορφούμενα, ἀλλ' ἐν μιᾷ δλότητι, ἡτις καλεῖται προσωπικότης.

Ἡ μόρφωσις πραγματοποιεῖται μὲ διὰ πράττομεν, εἴτε μόνοι μας εἴτε κινούμενοι ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐπιτύχωμεν δλην τὴν τελειότητα εἰς τὴν δροσίαν ὑποκείμεθα. ᩢ μόρφωσις δηλαδὴ προύποθέτει τὴν ἀγωγὴν καὶ παιδείαν, οὖσα ἀποτέλεσμα τούτων.

Εἰς τὰς λατινογενεῖς καὶ ἀγγλογενεῖς χώρας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κύκλου πολιτισμοῦ ως ἀντίστοιχον τῆς παιδείας ἔχομεν ἐν χρήσει τὸν δρόνον *education*, ἐκ τοῦ λατινικοῦ *ducere* προελθόντα. Οὗτος ἐκφράζει τὸ δι' ἀσκήσεως καὶ πρᾶξεως ὑπὸ καθοδήγησιν πραγματοποιούμενον. Εἰδικότερος δρός εἶναι ἡ *instruction*, ἡτις χρησιμοποιεῖται πρὸς ἔκφρασιν τῆς διδασκαλίας, τῆς μαθήσεως, τῆς καθοδηγήσεως εἰς καθ' ἔκαστα.

Εἰς τὴν γερμανικὴν γλωσσαν διαστέλλεται δὸς δρός *Erziehung*, σημαίνων τὴν γενικὴν ἀγωγὴν καὶ παιδείαν, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὸ δλον ἥθος ἀπὸ τὸν δρόν *Bildung* τὸν ἐκφράζοντα μόρφωσιν δι' ἀποκτήσεως γνώσεων.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς παιδείας, ἡ ἀπὸ τοῦ Ἐρβάρτου κληθεῖσα Παιδαγωγικὴ ἐκφράζεται σήμερον δι' ἄλλων δρῶν. Τὸ δνομα Παιδαγωγικὴ (*Pädagogik*, *Pédagogie*) νοεῖται ως ἀναφερόμενον εἰς μόνον τὸ σχολικὸν μορφωτικὸν ἔργον καὶ εἰς μόνην τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Ἐντεθεν ἀντικαθίσταται σήμερον διὰ τῶν δρῶν *Erziehungswissenschaft*, *Science de l'éducation*, *Theorie de l'éducation*, προσεγγιζόντων τὴν κλασσικὴν Θεωρίαν τῆς Παιδείας ἡ Φιλοσοφίαν τῆς Παιδείας.

II. Η ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

‘Ο παιδευτικὸς θεσμὸς ὑπάρχει ἀνέκαθεν εἰς τὰς πολιτείας ως πρᾶξις.’ Ως πρὸς τὴν δύναμιν του δυνάμεις διατυπώνονται ἀμφισβητήσεις εἴτε ἐκ θεωρητικῶν λόγων, εἴτε ἐκ δεδομένων τῆς καθημερινῆς πείρας.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν ‘Ἐλλάδα δὲν ἔχομεν δμοφωγίαν ἐπὶ τοῦ θέματος.’ Εχομεν ἐκπροσώπους, οἱ δποῖοι ρητῶς ἀποφαίνονται, δτι ἡ φύσις καὶ ἡ καταγωγὴ εἶναι τὸ ἀποφασιστικὸν διὰ τὸ τι γίνη τις. ‘Ο Θέογνις ρητῶς τονίζει, δτι:

« διδάσκων
οὐ ποτε ποιήσεις τὸν κακὸν ἀνδρόν ἀγαθόν »¹.

1. Ἐλεγεῖαι 437 - 438.

"Ο Πίνδαρος ἐκ τῆς αὐτῆς Ἰδεολογίας ἐμπνεόμενος θὰ διδάξῃ :

« Γένοι' οἶος ἐσσὶ μαθών »¹.

« Τὸ δὲ φυぢ κράτιστον ἄπαν »².

Οἱ ἔξ εύγενῶν οἰκογένειῶν προερχόμενοι εἶναι, λέγει, κατὰ τεκμήριον δὲ γινόμενοι ἀριστοί.

"Η ως ὅνωπίστις ἐκράτησεν ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων. Η γενεὰ δμως ἀκριβῶς τῶν Περσομάχων ἐνεφάνισε διάκρισιν εἰς ἀρετὴν δλοκλήρου τοῦ λαοῦ. Εκεῖθεν ἐγεννήθη ἀμφισβήτησις περὶ τῆς ἐκ καταγωγῆς ἀξίας. Τὴν ἔκφρασιν τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ἔχομεν ἐπίμονον εἰς τὸν Σωκράτην.

Οὗτος ἐπικαλεῖται τὰς μαρτυρίας τοῦ Πιττακοῦ καὶ τοῦ Σιμωνίδου καθ' ἄρ « οὐδεὶς ἐκῶν κακὸς »³ καὶ προσθέτει δτι « οὐδεὶς τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ἥγεται οὐδένα ἀνθρώπων ἐκόντα ἐξαμαρτάνειν οὐδὲ αἰσχρά τε καὶ κακὰ ἐκόντα ἐργάζεσθαι »⁴. « Ή ἐξαμαρτανομένη πρᾶξις οὐεν ἐπιστήμης ἀμαθίᾳ πράττεται »⁵. « Πάντα χρήματα ἔστιν ἐπιστήμη, καὶ η δικαιοσύνη καὶ η σωφροσύνη καὶ η ἀνδρεία »⁶.

"Αρα, λέγει, διδάσκοντες μεταβάλλομεν τοὺς ἀνθρώπους. Εκεῖνος δστις θὰ μάθῃ τὸ καλὸν θὰ τὸ πράξῃ, ἐφ' δσον τὸ γνωρίζει⁷, Πᾶς ὁνθρωπος εἴτε ὁνήρ εἴτε γυνὴ εἶναι δεκτικὸς διδασκαλίας.

Οἱ συνομιληταὶ του τοῦ ἔφερον πολλὰς ἀντιρρήσεις εἰς τὸν Ισχυρισμὸν του, καὶ μάλιστα ἐκ τῆς προσωπικῆς του ζωῆς. Ο 'Αντισθένης εἰς ἐν συμπόσιον γενόμενον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Καλλίου ἐν Πειραιεῖ, ἐπειδὴ ὑπεστήριζεν δμοια, τοῦ λέγει : « Πῶς δὲ Σωκρατεῖς, οὔτω γιγνώσκων οὐ καὶ σὺ παιδεύεις Ξανθίππην, ἀλλὰ καὶ γυναικὶ τῶν οὐσῶν, οἷμαι δὲ καὶ τῶν γεγενημένων καὶ τῶν ἐσομένων, χαλεπωτάτη ; »⁸.

"Ο Σωκράτης τοῦ ἀπήντησεν, δτι δπως οἱ δαμασταὶ τῶν Ἱππων δὲν ἀρχίζουν νὰ μανθάνουν τὴν τέχνην των εἰς εύπειθεστάτους Ἱππους, ἀλλὰ εἰς θυμοειδεῖς, οὕτω καὶ ἐγώ, θέλων νὰ μάθω πῶς νὰ

1. Πυθιον. B' 72.

2. Ὀλυμπ. IX 100.

3. Πρωταγόρ. 345 D.

4. Αύτόθι 345 E.

5. Αύτόθι 357 E.

6. Αύτόθι 361 B.

7. «Φημὶ γελοῖον τὸν λόγον γίγνεσθας, δταν λέγητε, δτι πολλάκις γινώσκων τὰ κακὰ ἀνθρώπως, δτι κακά ἔστι, δμως πράττεις αὐτά, ἐξὸν μὴ πράττειν, ὑπὸ τῶν ἡδονῶν ἀγόμενος καὶ ἐκπληγέττομενος· καὶ αὐτοὶς αὖ λέγετε, δτι γιγνώσκουν δὲνθρωπος τάγαθά, πράττειν οὐκ ἐθέλει, διὰ τὰς παραχρῆμα ἡδονάς, ὑπὸ τούτων ἡττώμενος». (Πρωταγ. 355 B).

8. Ξενοφῶντος Συμπόσιον II 10.

ἀναστρέφωμαι μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τὸ ἐπιχειρῶ μὲ τὴν δύσκολον Ξανθίππην, ἐπειδὴ γνωρίζω, δτὶ ἐὰν τὸ κατορθώσω μὲ αὐτήν, θὰ μοῦ εἶναι εὔκολον μὲ δλους τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κατόπιν.

Τὴν ἀπόλυτον αἰσιοδοξίαν τοῦ Σωκράτους μετριάζει ὁ Πλάτων, δοτις παρὰ τὸν λόγον καὶ τὴν διδασκαλίαν μνημονεύει καὶ τὴν φύσιν ἔκάστου. Εἰς τὴν Πολιτείαν του ἀναπτύσσει, δτὶ οἱ ἀνθρωποι διαφέρουν μεταξύ τῶν ἐκ γενετῆς ως πρὸς τὸν βαθμὸν ἐξελίξεως τῶν βασικῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Ὁ Θεός, λέγει, πλάττων αὐτοὺς εἰς ἄλλους μὲν συνέμεις «χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει», εἰς ἄλλους «ἄργυρον» καὶ εἰς ἄλλους «σιδηρὸν καὶ χαλκόν». Οἱ ἔκγονοι δύμως ἔκάστης τῶν κατηγοριῶν τούτων δύνανται νὰ διαφέρουν. Ἐκ τῶν ὑποχρύσων δύνανται νὰ γεννηθοῦν ὑπόχαλκοι καὶ τανάπαλιν¹. Διὰ νὰ γίνῃ τις τέλειος, πρέπει νὰ τύχῃ καὶ «παιδείας δρυθῆς», δλλὰ καὶ «φύσεως εὐτυχοῦς»². Συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Σωκράτους, δτὶ ούδεις ὑπάρχει ἐκῶν κακός, δλλὰ «διὰ πονηρὸν ἔξιν τινὰ τοῦ σώματος καὶ ἀπαίδευτον τροφὴν δ κακὸς γίνεται κακός»³.

Αἱ ἐκ ψυχολογικῶν διαπιστώσεων ἐπιφυλάξεις τοῦ Πλάτωνος ἐνισχύθησαν καὶ ἀπὸ τὸ συγκεκριμένον γεγονός, δτὶ μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους, οἵοι οἱ Κριτίας καὶ Ἀλκιβιάδης διέσεισαν μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῶν τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀπόλυτον αἰσιοδοξίαν τοῦ Σωκράτους.

Παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις ταύτας ὁ Πλάτων δὲν ἔλαττωνει τὴν πίστιν του ἐπὶ τὴν παιδείαν, διότι τονίζει, δτὶ αἱ ἀνωτεραι φύσεις διὰ τῆς παιδείας φθάνουν εἰς τὴν ἀνωτερότητά των⁴. Χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ ἔφθανον.

Οἱ Ἀριστοτέλης προσθέτει νέας ἐπιφυλάξεις εἰς τὰς Πλατωνικάς. Τονίζει, δτὶ δὲν εἶναι μόνος δ λόγος καὶ η φύσις η ποιούμενα τὸν ἀνθρωπὸν ἀγαθόν, ως διδάσκουν δ Σωκράτης καὶ δ Πλάτων. Εἶναι δικόμη καὶ τρίτον τι, τὸ ξύθος. Οἱ ἀνθρωποι «ἀγαθοὶ καὶ σπουδαῖοι γίνονται διὰ τριῶν· τὰ τρεῖα δὲ ταῦτα ἔστι, φύσις, ξύθος, λόγος»⁵. Ο λόγος εἶγαι διὰ τὴν διανοητικὴν ἀρετὴν, διὰ τὴν ηθικὴν δύμως ἀρε-

1. Πολιτ. 415 Α - C.

2. Νόμ. 766 A.

3. Τιμ. 86 E.

4. «Τροφὴ καὶ παιδευσις χρηστὴ σωζομένη φύσεις ἀγαθᾶς ἐμποιεῖ, καὶ αὖ φύσεις χρησταὶ τοιαύτης παιδείας ἀντιλαμβανόμεναι ἔτι βελτίους τῶν προτέρων φύονται εἰς ταῦτα καὶ εἰς τὸ γεννῆν, ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις». Πολιτεία 424 A.

Εἰς τὸν Θεάγην τονίζεται: «Οὐκ ἔστι περὶ ὅπου ἂν θειοτέρους ἀνθρωπος βουλεύσατο η περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ οἰκείων» (122B).

5. Πολιτικ. VII, 12.

τὴν τὸ ἔθος, τὸ δόποιον ὅταν γίνη πολυχρόνιον καθίσταται ἔθος¹. Δίκαιοι, λέγει, καὶ σώφρονες καὶ ἀνδρεῖοι οἱ ἄνθρωποι καθίστανται δχι κυρίως διδασκόμενοι καὶ διαλεγόμενοι, ἀλλὰ « πράττοντες »².

"Ἐν τῇ Ἱεραρχήσει τῶν τριῶν τούτων παραγόντων ἀναγνωρίζει καὶ δὲ Ἀριστοτέλης τὴν δύναμιν τὴν δόποιαν ἀποκτῷ δὲ λόγος, δρθῶς ἀσκούμενος. Οἱ ἄνθρωποι λέγει « πολλὰ παρὰ τοὺς ἔθισμοὺς καὶ τὴν φύσιν πράττουσι διὰ τὸν λόγον, εὖν πεισθῶσιν ἄλλως ἔχειν βέλτιον »³. Ἀλλὰ καὶ ἡ συνήθεια, λέγει, καθίστα τὰ δυσάρεστα καὶ λυπηρὰ εὔκολα. « Τὸ σωφρόνως καὶ ναρτερικῶς ζῆν οὐκ ηδὺ τοῖς πολλοῖς, ἄλλως τε καὶ νέας »⁴ ταῦτα δύμως « οὐκ ἔσται λυπηρὰ συνήθη γενόμενα »⁵.

Οἱ Στωΐκοὶ μετὰ ταῦτα θὰ τονίσουν ἐκ γέου τὸν λόγον ως κύριον παράγοντα, ἀλλ' ὑπὸ ἔνα ἄλλον τύπον, ως « σπέρμα Θεῖον » ἐν ἡμῖν, τὸ δόποιον δύμως παρὰ τὴν συλλογιστικὴν δύναμιν περιλαμβάνει καὶ ἄλλα στοιχεῖα προβαλλόμενα ἐν τῇ πράξει ζωῆς. Τὰ δικαθά εἶναι « κατορθώματα », οὐχὶ ἀπλῆ γνῶσις. Τὰ κακὰ εἶναι « ἀμαρτήματα », ἀποτυχίαι πράξεως, οὐχὶ ἀπλῆ ἀγνοία⁶.

"Ο Χριστιανισμὸς θὰ δεχθῆ τὸν ρόλον τοῦ λόγου, ὑπὸ τὴν Ἰδικήν του ἔννοιαν· ως « Δόγον τοῦ Θεοῦ », γεννῶντα μίαν μεταστροφὴν εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων ἔναντι τῆς ζωῆς. Θὰ δικαιωθῇ δὲ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν κηρυγμάτων τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων. Συγχρόνως δύμως διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ ταλάντων καὶ μέτρων δωρεᾶς ἀναγνωρίζει τὴν ὑπαρξιν περιορισμῶν εἰς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ λόγου.

"Ο Μεσαίων θὰ στερηθῇ τῆς αἰσθήσεως τῆς ζωοποιοῦ ταύτης δυνάμεως τοῦ λόγου. Θὰ τὸν ἐκλάβῃ ως μάθησιν καὶ ἀπομνημόνευσιν τῶν ἐκ τοῦ παρελθόντος θησαυρισθέντων, διὰ νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς τυπικότητος τοῦ Σχολαστικισμοῦ, τῆς πιστευσάσης, ἐκ παρανοήσεως τοῦ Στωΐκισμοῦ, δτὶ ἔκαστος γεννώμενος ἄνθρωπος εἶναι *tabula rasa*: εἶναι « γραμματεῖον κενόν », εἰς δὲ ἔγγράφονται γνῶσεις.

"Η Ἀναγέννησις θὰ ἀνανεώσῃ τὴν κλασσικὴν ἀντίληψιν περὶ παιδείας ως ἀσκούσης τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ θὰ ἀναθεμελιώσῃ τὰ ἀρχαῖα Γυμνάσια, τὰ δόποια θὰ καταστήσῃ κυρίως γυμναστήρια τῆς ψυχῆς καὶ ἔστιας ἀνθρωπιστικῆς ἀγωγῆς. Τὸ ἐκεῖθεν ἀρξαμένον ρεῦμα θὰ δέχεται δλονέν καὶ νέας συμβολάς.

1. Ἡθικ. Μεγ. I, 6, Ἡθικ. Νικ. II, 1.

2. Ἡθικ. Νικ. II, 1.

3. Πολιτικ. 7, 12.

4. Ἡθικ. Νικ. 10, 9.

5. Στοβ. Ἐκλ. II, 6, 5.

‘Ο Λούθηρος († 1556) θὰ διακηρύξῃ, δτι «*ἡ σωτηρία καὶ ἡ λογία
ἔναστης πόλεως στηρίζονται ἐπὶ τῆς δρυμῆς μγανῆς*», ‘Ο Leibniz († 1716) θὰ εἶπῃ εἰς τοὺς λαούς «*ἔμπιστευθῆτε μου τὴν παιδείαν
καὶ θὰ μεταβάλω τὴν Εὐρώπην ἐντὸς 100 ετῶν*». ‘Ο Danton († 1794) ἀνερχόμενος εἰς τὸ ίκριωμα ἔξέφρασεν ως τελευταίαν ἐπιθυμίαν του, νὰ παρασχεθῇ εἰς τὸν λαὸν «*ἄρτος καὶ ἑπταΐδευσις*».

‘Η ἀρχὴ τῶν ἔθνικοτήτων ὠδήγησεν εἰς τὴν καθολικὴν παιδείαν, ως μόνην θεμελιώνουσαν ἐνιαίαν ἔθνικήν συνείδησιν. Οι ύπόδουλοι “Ελληνες διὰ τῶν Σχολῶν καὶ τῶν Διδασκάλων τοῦ Γένους ἡτοιμάσθησαν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν. ‘Ακόμη καὶ εἰς τὴν Αμερικὴν ἡ πίστις ἐπὶ τὴν ἀξίαν τῆς παιδείας ἀναγνωρίσθη ἀπό πρόσωπα, δπως ὁ Benjamin Franklin († 1790), ὁ George Washington († 1799) καὶ ὁ Thomas Jefferson († 1826), δστις διεκήρυξεν, δτι «*τὰ θεμέλια τοῦ Αμερικανικοῦ έθνους εἶναι η ἑπταΐδευσις του*». ‘Ο Bismarck μετὰ τὸν νικηφόρον πόλεμον τοῦ 1870 καὶ τὴν πραγματοποιηθεῖσαν συνένωσιν τῶν γερμανικῶν κρατιδίων διεκήρυξεν, δτι «*οἱ στέφανοι τῆς νίκης πρέπει νὰ διαριηθῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα*».

Εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν δεῖγμα τῆς βαθμίδος ἀνθρωπισμοῦ εἶναι τὰ προσόντα οπουδῶν ἔκάστου ἀτόμου. ‘Αλλὰ καὶ τῶν κρατῶν δ. δυναμισμὸς ἔξ αὐτῆς ἀφορμάται. “Ηδη ἀρχίζει νὰ ἀναγνωρίζεται, δτι αἱ δαπάναι διὰ τὴν παιδείαν δχι μόνον εἶναι δλαι παραγωγικαί, ἀλλ’ αὗται διασφαλίζουν τὴν στερεότητα τῆς ἔκάστοτε ἀναθεμελιουμένης ἔθνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς τῶν λαῶν, ἔπειτα ἀπὸ μεγάλους συγκλονισμούς καὶ καμπάς ιστορικάς.

III. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Αἱ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν διατυπωθεῖσαι ἐπιφυλάξεις ως πρὸς τὸ παντοδύναμον τῆς παιδείας καὶ ἡ μνεία παρὰ τοῦ Πλάτωνος, δτι τούτου προύποδεσις εἶναι νὰ τύχῃ τις καὶ «*φύσεως μγαθῆς*», ἔλαβον ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν διὰ τῶν νεωτέρων βιολογικῶν καὶ ψυχολογικῶν ἐρευνῶν. ‘Η ἐγκληματολογία διεπίστωσε τὴν ὅπαρξιν ἐκ γενετῆς ἐγκληματιῶν¹. ‘Η ψυχιατρικὴ παρεδέχθη ἀπὸ τοῦ 1889 ἐπισήμως τὴν ἔξι Ιδιοσυγκρασίας ἡθικὴν παραφροσύνην (*folie morale*)². ‘Η παιδευτικὴ πρᾶξις καὶ ἡ ψυχολογία τῆς παιδικῆς καὶ

1. Παράβ. Σπετσιέρη Κ., ‘Η ψυχική ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, σελ. 340 - 341.

2. Αύτοθι, σελ. 321.

έφηβικής ήλικίας κατέγραψαν τάς ποικίλας μορφάς και διαβαθμίσεις διανοητικής καθυστερήσεως¹.

Η έλαφρά διανοητική καθυστέρησις (*debilité*) καθιστά τὰ ἔχοντα ταύτην ἄτομα μή ἐπιδεκτικά μορφώσεως καὶ παραμονὴν των Ισοβίως εἰς τὴν διανοητικήν ήλικιαν παιδὸς 9 ἑτῶν. Βαρυτέρα τοιαύτη εἶναι ή ήλιθιότης (*imbécilité*), ἐμφανίζουσα Ισδβιον παραμονὴν εἰς διανοητικήν ήλικιαν 7 ἑτῶν. Βαρυτάτη καθυστέρησις εἶναι ή βλακεία (*idiotie*), καθ' ἥν τὸ ἄτομον παραμένει Ισοβίως εἰς μίαν στοιχειώδη ζωὴν παιδὸς 2 ἑτῶν.

Αἱ διατοπώσεις ἔξετάθησαν καὶ εἰς τὰ αἴτια τὰ γεννῶντα ἀνωμαλίαν ή καθυστέρησιν. Ταῦτα διεκρίθησαν εἰς ἐνδογενῆ ἐκ κληρονομικότητος καὶ ἔξωγενῆ ἐκ δυσμενῶν συμβάντων.

Ως ἐνδογενῆ, ἐκ κληρονομικότητος, καθωρίσθησαν ψυχοπάθειαι, σύφιλις, ἀλκοολισμός, τοξικομανία, αἷμομιξία τῶν γονέων, ἔξαντλησις τῆς μητρὸς ἐκ πολλῶν τοκετῶν, κακὴ θρέψις τῆς ἐγκύου καὶ ἄλλα ἀνάλογα.

Ως ἔξωγενῆ καθωρίσθησαν προσπάθεια ἐκτρώσεως, πρόδωρος τοκετός, πτώσις ή ἀσθένειαί τινες τῆς ἐγκύου, τύφος τοῦ νέου ἀτόμου, μηνιγγίτις, πολιομυελίτις καὶ ἄλλαι ἀσθένειαι.

Ο βαθμὸς δμῶς ἐπιβαρύνσεως καὶ βλάβης ἔξ ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν αἴτιων ποικίλλει. Ἐντεῦθεν δὲν πρέπει νὰ γεννηθῇ εἰς Fatalismus, ἔνεκα τῶν ἐκ κληρονομικότητος ἐπιδράσεων. Πάντοτε δὲν γνωρίζομεν ἀπολύτως, ἐάν η βλάβη εἶναι δριστική. Μικραὶ δυσμενεῖς προδιαθέσεις παραμερίζονται δι' ἀγωγῆς. Αἱ ισχυραὶ ὑπελογίσθη δτὶ φθάνουν τὸ 2,5 %, δυναμένου τοῦ ποσοστοῦ τούτου νὰ περιορισθῇ ἔτι περισσότερον δι' ἀσκήσεως εύγονίας εἰς τὰς μάζας.

Αρα πᾶς ἐκπαιδευτικὸς δέον μετ' αἰσιοδοξίας νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ ἔργον του καὶ τὰ ἀποτελέσματά του. Δέον νὰ σκέπτεται, δτὶ υπάρχουν δυσμενεῖς περιπτώσεις, καθ' ἣς η ἀγωγὴ εἶναι ἀνίσχυρος, ἀλλὰ νὰ ἐπιφυλάσσεται καὶ δι' αὐτὰς ἀκόμη νὰ παραδεχθῇ ἀδυναμίαν ἐπιδράσεως, μέχρις δτου ἔξαντλήση δλας τὰς προσπαθείας του, διότι η ζωὴ ἐκάστου νέου ἀτόμου ἐμπερικλεῖει δυναμισμούς, τοὺς δποίους ἀκόμη δὲν γνωρίζομεν εἰς δλον τῶν τὸ πλάτος.

1. Αύτόθι, σελ. 335 - 337.